

A DECENTRALIZÁLT STATISZTIKAI RENDSZER NÉHÁNY KÉRDÉSÉRŐL

A Nép gazdasági Tanácsnak a statisztika decentralizálására vonatkozó határozata értelmében az ipari minisztériumoknak ma már mindegyike saját statisztikai szervezetén keresztül gyűjti be, dolgozza fel és elemzi a vállalatok beszámolójelentéseit.

A decentralizálást megelőző időben a beszámolójelentések feldolgozásával és elemzésével kötelezően csak a Központi Statisztikai Hivatal foglalkozott, az egyes szakminiszterek csak a Hivatal által rendelkezésükre bocsátott tájékoztatók útján nyertek átfogó képet az irányításuk alá tartozó területeken elért eredményekről. Ez a rendszer természetesen gátja volt a fejlődésnek.

A statisztika nem válhatott „mindenre kiterjedővé, mindenütt jelenlévővé“, nem válhatott „operatív intézkedések alapjává, a vezetés és ellenőrzés eszközévé“, mert adatainak kötelező feldolgozása és elemzése kizárólag az operatív vezetéstől elvont intézmény feladata volt. Helyesen intézkedni, vezetni megfelelő adatok hiányában természetesen nem lehetséges, így az egyes minisztériumok belső szükségleteik kielégítésére kifejlesztették saját statisztikai apparátusukat. Ezzel azonban — e felelősségteljes állami feladat különböző értékelése, egyéni és az egyes szakterületek érdekeinek megfelelő elgondolások érvényesülése miatt — a statisztika bürokratikus kinövésai elburjánzottak, mind nagyobb akadályokat gördítve az egységes, zártrendszerű és ellenőrizhető, tehát megbízható és a tárgyilagosság követelményeinek megfelelő rendszer kialakítása elé.

A Nép gazdasági Tanács határozata alapján változtatja meg ezt a helyzetet. A minisztériumok statisztikai munkáját a Központi Statisztikai Hivatal által biztosított és ellenőrzött egységes rendszerben kell megszervezni. Az ebbe illeszkedő munkálatokat a termelési főosztályok vezetőinek és a tervfőosztály keretében működő statisztikai osztály vezetőjének felelőssége mellett végzik el a minisztériumok.

A decentralizált statisztikai rendszerbe való bekapcsolódás azonban kemény harc kérdése. A statisztika jelentőségének gyakorlati eredményeken keresztül való tudatosítása, a vezetésben és ellenőrzésben nélkülözhetetlenné tétele, a helyi érdekek befolyása elleni küzdelem: a tárgyilagosság biztosítása, nehéz feladatok elé állítják a minisztériumok statisztikai dolgozóit. E nehézségek leküzdésében a decentralizált rendszerben működő minisztériumok az elmúlt hónapokban értek el eredményeket. A decentralizálás célkitűzéseinek minél gyorsabb, tökéletesebb megvalósítása érdekében a minisztériumok között indított verseny kiértékelése

például megállapítja, hogy a Bánya- és Energiaügyi Minisztériumban a vezetés gyors, átfogó tájékoztatására a Központi Statisztikai Hivatal által rendszeresített egységes jelentőlaprendszert és az erre épülő kollégiumi jelentéseket eredményesen használják. Az adatszolgáltatások rendszerét a statisztikai osztály az egész minisztériumra vonatkozóan kéz-bentartja, adatszolgáltatást csak a Központi Statisztikai Hivattal való előzetes megbeszélés alapján terjeszt engedélyezésre a miniszter elé. Az egyes funkcionális főosztályok kiértékelő jellegű jelentéseit a statisztikai osztály felülbírálja az adatok helyessége és a tárgyilagosság szempontjából. A minisztérium statisztikai szervezetét olyan irányban fejleszti, hogy annak dolgozói megfigyeléseiket, elemző munkájukat befolyásmentesen, a tárgyilagosság követelményeinek megfelelően végezhessék.

Ezek az eredmények azonban részben nem általánosíthatók, részben pedig önmagukban nem biztosítják a statisztika egységét és objektivitását. Az említett verseny eredményei például az Élelmezési, Könnyűipari és Építésügyi Minisztériumban azt bizonyítják, hogy a statisztika szervezése és ellenőrző jellegének megteremtése, a tárgyilagosságot és mélyreható elemzést, de különösen a tervek végrehajtásáért felelős minisztériumok helyi érdekeinek befolyásától való függetlenítetése terén sok a hiányosság.

A statisztika népgazdasági szinten is zárt, egységes rendszerének biztosítása, az egész népgazdaság statisztikai rendszerének átfogó ellenőrzése csak önálló és minden befolyástól mentes szervezet feladata lehet. A szovjet statisztikai szolgálat központi lapja, a Vesznyik sztatyisztjiki „Harc a statisztika marxi-lenini elméletéért”¹ című cikkében a következőkben határozza meg a szervezés döntő feladatát: „Az adatok megbízhatóságára irányuló ellenőrzésnek és felülvizsgálatnak integráns részének kell lennie a szovjet statisztikusok által elvégzendő mindennemű statisztikai munka szervezési tervének. A statisztikában az ellenőrzést és felülvizsgálatot a statisztikai munkálatok fejlődésének megfelelően és a munkálatok megszervezésében bekövetkezett változtatásokkal kapcsolatban úgy kell tökéletesíteni és továbbfejleszteni, hogy a statisztikai mutatószámokat megvédjék az irányzatos, államellenes, rothadt helyi és hatósági elferdítésektől és a számviteli dolgozóknál még egyes esetekben megfigyelt fegyelmezetlenség és hanyagság következményeitől.” Ennek a célnak maradéktalan megvalósítására fejlesztette ki a Szovjetunió a hatósági és állami statisztika párhuzamos rendszerét, amely az eredmények összehasonlításán keresztül állandó és átfogó ellenőrzést biztosít, mind az adatok megbízhatósága, mind azok elemzésének helyessége és tárgyilagossága fölött.²

E rendszer kialakításának szükségességét indokolják azok a jelenségek is, melyeket az Építésügyi Minisztérium statisztikai munkájában az elmúlt két hónap alatt észleltünk és amelyek bizonyítják, hogy a decentralizálás megteremtette ugyan a statisztika operatív jellegének előfeltételeit a középfokú vezetés színvonalán is, de még azt nem biztosítja, hogy a statisztika a népgazdaság ellenőrzésének és vezetésének *tárgyilagossá, megbízható* eszköze legyen.

¹ Statisztikai Szemle, 1950. 12. sz., 808. old.

² Pikler György: A statisztika szervezete a Szovjetunióban. — Statisztikai Szemle, 1951. 10. szám.

A decentralizálás után a minisztériumokra háruló feladatok végrehajtása megfelelő szervezetet igényel. A szervezet kialakításában az Építésügyi Minisztérium elvben az NT határozatának megfelelően járt el, de nem vette figyelembe a minisztérium speciális adottságait. A határozat ugyanis a statisztikai osztályt a tervfőosztály, a termelési főosztályokon működő csoportokat pedig a termelési főosztályok vezetői alá utalta. A tervfőosztály ebben az esetben két ágazat: az építőipar és építőanyagipar tervezését és statisztikáját fogja össze. Mint később a kiértékelések kérdésénél ezt részletesebben is tárgyalni fogjuk — a mérleg két oldalán álló ágazat terveinek és statisztikájának egy kézben való összefogása nem biztosítja a tárgyilagosságot, mert terveiknek és termelésüknek egymásra gyakorolt kölcsönös hatásai így nem kerülnek olyan élesen felszínre, mint amilyen mértékben ezek a valóságban fennállnak és mint ahogy arra a statisztikának időszakra-Időszakra rá kellene mutatnia a hibák kiküszöbölése érdekében. Ha a két ágazatot egy minisztérium foglalja is össze, feltétlenül szükséges volna tervező és statisztikai tevékenységük éles elhatárolására, a felelősség megosztására, mert csak így képzelhető el a hiányosságok befolyástól mentes objektív feltárása.

Az Építésügyi Minisztérium statisztikai apparátusának eredményes munkáját nagy mértékben gátolták a vezetés részéről fennálló bürokratikus követelmények.

A minisztérium a rendelkezésre álló gépi feldolgozás lehetőségét nem vehette igénybe, mert a többi minisztérium vonatkozásában egy-egy feldolgozási rendszertől eltérően, vezetői tájékoztatására az összes tényt számokat és az azokból számított viszonyszámokat tartalmazó, minden vállalatra kiterjedő táblaszókratát kellett készítenie. Október hónapra vonatkozóan például ez a „vezetés tájékoztatására“ kézzel készített feldolgozás közel 200 fejezetről, 70 oldalról, mintegy 14 000 adatot és viszonyszámot tartalmazott.

A statisztika csak abban az esetben lehet az ellenőrzés eszköze, ha szemléltetően, jól szerkesztett, áttekinthető táblázatokban sűrítő mondani- valóit és ezeket a táblázatokot a valóságos helyzetet feltáró szöveges kiértékelés kíséri. Ez a feladat azonban megköveteli a statisztikusoktól, hogy alaposan ismerjék a felelősségük alá tartozó iparágak sajátosságait, ismerjék és rendszeresen ellenőrizzék vállalataik munkáját. A fentemlített és az ahhoz hasonló bürokratikus módszerek azonban az Építésügyi Minisztériumban olyan mértékben kötötték le a termelési főosztályok dolgozóit, hogy például az építőanyagipar vonalán 2 hónap alatt mindössze egy ízben szálltak ki vállalathoz helyszíni ellenőrzésre. Az ilyen módon feldolgozott számadatok természetesen arra sem voltak alkalmasak, hogy a főosztályok vezetőit a statisztika módszereinek alkalmazására készítse, a statisztikát a vezetés nélkülözhetetlen eszközévé fejlessze. Jellemző erre, hogy a Központi Statisztikai Hivatalnak küldendő jelentősapokat — melyeket a Hivatal éppen azért rendszeresített, hogy az adatszolgáltatás piramiszerű felépítését és az elemzés jól bevált rendszerét biztosítsa, a vezetőket annak alkalmazására szoktassa — a főosztályvezetők igen gyakran meg sem nézik és a rendelkezések ellenére alá sem írják.

Az adatok feldolgozását, azok elsődleges elemzését, kiértékelését a vállalatokhoz legközelebbálló operatív szervek, a termelési főosztályok

végzik. Az elmondottak természetesen a kiértékelések minőségére is rányomják bélyegüket.

A jelentőlapok adatait kísérő szövegek általában nem a főosztály elemző munkájának eredményei, hanem összefoglalásai a vállalatok menetetődő magyarázkodásainak.

A mész- és cementipari főosztály például szeptember hónapra vonatkozó kiértékelésben közli, hogy egy vállalat kivételével a tervet sehol sem teljesítették. Ahelyett azonban, hogy a lemaradások okait mutatná ki megfelelő módszerekkel, a továbbiakban a következőket mondja: „Valamennyi vállalatunkról meg kell állapítani, hogy jó munkát végzett és kihasználta mindazokat a lehetőségeket, melyek rendelkezésére álltak. Külön meg kell dicsérni Tatabányát, mely fennállása óta minden eddigi termelési eredményét megdöntötte; meg kell dicsérni Lábatlant, azért az egyenletes ütemért, amelyet egész hónapban felmutatott. Beapátfalva felemelkedőben van és már látszik eredménye azoknak az intézkedéseknek, amelyeket a megelőző hónapokban a termelés fokozására hoztunk.”

Hozzáfűzések nélkül is világos, hogy egy ilyen szöveg összeállítása mögött nem áll az adatok alapos elemzése, de még az a törekvés sem, hogy a szocializmus gyorsabb, hatékonyabb építése érdekében a statisztika adatait a tervek teljesítése terén tapasztalható hiányosságok feltáráására használják fel.

A kiértékelések készítésénél a vállalatok szöveges jelentéseit természetesen figyelembe kell venni, de ehhez előszörben a vállalatok statisztikai munkáját kell megjavítani. Az Építésügyi Minisztérium tervfőosztálya a statisztikai osztály javaslatára utasítást adott az építőipari trösztöknek, melyben a vállalati kiértékelések rendszerét szabályozza. Ahelyett azonban, hogy az elemzés megfelelő módszereinek alkalmazására kötelezte volna a vállalatokat, a jelentésnek csak a sémáját határozta meg, felsorolva azokat a pontokat, amelyekre a jelentésben kötelezően ki kell térniük.

Ez a szematizálás természetesen nem vitte előbbre sem a vállalatok, sem a Minisztérium munkáját.

Az utasítás következményeit néhány ilyen vállalati jelentésből vett idézettel jellemezzük. Az Irodaépítő Vállalat írja szeptember havi eredményeiről:

„1. *Termelési terv teljesítése:*

Munkaerőhiány. Szakmunkás, segédmunkás. Erről jelentés ment a minisztériumba.

2. *Munkaerőellátottság:*

Lásd: 1. pont.

3. *Munkabérialapfelhasználás:*

A megtakarítás arányban van a termeléssel.

4. *Műszaki fejlesztés, Sztahanov-mozgalom, brigádszervezés:*

1951-ben műszaki fejlesztési terv nem készült. 1952-ben elkészül. Brigádszervezés megtörtént. Számos kismunkánk van, ezért nem tudjuk a brigádokat együtt tartani. Ebből adódik, hogy azokat szét kellett szedni.”

Igy sorolja fel a vállalat a kötelezően előírt pontokra válaszait, végül megemlítve, hogy „a megfelelő lépéseket folyamatba tettük“.

A 25-ös számú tröszt a jelentés 8-ik pontjában pl. a következőket írja:

„8. *Tervutasítás végrehajtásával kapcsolatos magatartás:*

„A tárgyhoz első napjaiban megkapott tervek az építkezések igyekezőnek minden erejükkel betartani. Lemaradások oka rendszerint munkaerőhiány.“

A kevés kivétellel hasonlóan megszerkesztett szöveges jelentések tehát nem képezhetik forrását helyes kiértékelésnek. Mind az utasítás, mind az annak alapján a vállalatoknál és a minisztérium főosztályain végzett elemzés és kiértékelés szöges ellentétben áll az elemzésnek Lenin által leszögeezett alapvető követelményével: „A tények, ha *összefüggéseikben* vesszük őket, nemcsak ‚makacsok‘, hanem kétségtelenül bizonyító erejűek is. Ha a tényeket az egészből, összefüggésükből kiragadjuk, ha azok nem teljesek, vagy önkényesek, akkor nem tekinthetők többnek, mint pusztá játéknak, vagy még annál is rosszabbnak...“³

A szemiatizálás, az egyes jelenségek elszigetelt vizsgálatának hatását tükrözi a statisztikai osztály munkája is. A statisztikai osztály első ízben októberben készítette el összefoglaló tájékoztatóját, mely az iparágak számszerű adatait szöveggel egészíti ki. Az építőiparról szerkesztett szöveges összefoglalás pl. az egyes jelenségekről elszigetelt, összefüggéstelen megállapítások sorozatát tartalmazza, melyeknek túlnyomó része a számszerű táblázatokból is könnyen leolvasható.

Megállapítja ez a szöveg többek között, hogy az építőipar III. negyedévi, augusztus és szeptember havi operatív terveit túltejesítette. A továbbiakban közli, hogy negyedéves viszonylatban a munkások beralapjánál 6,1%, szeptemberben 8,2% megtakarítás mutatkozott. Kiegészíti ezt azzal a megjegyzéssel, hogy munkáshiány miatt a túlórák száma és az ezekért kifizetett többletjuttatások összege állandóan emelkedik.

Eltekintve attól, hogy e megállapítások mindegyike jól szerkesztett táblázatokból szöveg nélkül is kitűnik, a táblázatok objektív szemléltője a különböző jelenségek összefüggéseinek vizsgálata után meg sem említett kérdésekre keres választ a szövegben. Többek között például arra, hogy ha a „munkáshiánnyal“ küzdő építőipar csak a rendelkezésre álló létszám nagyfokú túlóráztatásával tudta terveit túltejesíteni, hogyan lehetséges — a túlóratöbbletjuttatás nélkül tervezett — munkabéralapból ilyen nagyarányú megtakarítás? A létszámmal, béralappal való helyes gazdálkodás központi kérdésünk, helyesebb lett volna tehát, ha a szöveg összefüggéstelen megállapítások helyett a termelési és béralapelőirányzatok összefüggéseit és hiányosságait tárta volna fel.

Az elemzés főosztályonként szövegbe foglalt eredménye alapján kellene a statisztikai osztály egész minisztériumot átfogó összefoglalásának készülnie. Ezt a feladatot az októberi tájékoztatóban mindössze három sorban oldották meg, holott a tájékoztató a legjobb lehetőséget nyújtja a nagy ütemben fejlődő építőipar és az azt kiszolgáló építőanyagipar kooperációs kérdéseinek vizsgálatára.

Az építőanyagipar kiértékelésében szereplő néhány utalás is arra mutat, hogy a kooperáció már a tervek készítésénél is súlyos hiányokat

³ Lenin Művei, 23. kötet, 266. old., oroszul és Statisztikai Szemle, 1951, 7. sz., 595. old.

szenvet, a tervek hiányosságai jelentős mértékben befolyásolják az anyagipar termelését és termelékenységét is, mégis a tervfőosztály égisze alatt kiadott tájékoztató sem a tervek, sem az együttműködés elemzésével és kritikájával nem foglalkozik.

Je. Resetov „A statisztikai adatok gazdasági elemzésének megjavítására vonatkozó munka tapasztalatai“ című cikkében írja: „A legtöbb elemző jelentésben nem kapunk választ ilyen kérdésekre: milyen a tervbevett intézkedés gazdasági hatása, a kihasználatlan készletek nagysága vagy a vállalatok, ágazatok stb. egyes részeiben mutatkozó aránytalanság. Az elemző jelentések nagyrésze tájékoztató, informatív jellegű és néhány példát hoz fel a kifejtett általános tételek illusztrálására“. Ez a kritika fokozottan alkalmazható az Építésügyi Minisztérium tájékoztatójára, annál is inkább, mivel az anyagipar területén észlelhető, e hiányosságok kiküszöbölésére irányuló kísérleteket nem fejleszti tovább, sőt összefoglalójában tudomást sem vesz róluk.

A decentralizálás fokozott mértékben veti fel a statisztikai fegyelem kérdését részben a Központi Statisztikai Hivatal és a minisztériumok, részben a vállalatok és a minisztériumok viszonylatában.

A Népgazdasági Tanács e kérdéssel több határozatában foglalkozott már. Ezen határozatok fokozott érvényesítése veheti csak elejét az önálló statisztikai szervezettel rendelkező minisztériumokban ismét lábrakapó azon jelenségnek, hogy a Központi Statisztikai Hivatal megkérdése nélkül — tehát az egységesség megbontásának veszélyével — adjanak ki utasításokat statisztikai adatgyűjtésekkel kapcsolatban. Így például az Építésügyi Értesítő október 27-i számában megjelent rendelet az Építésügyi Minisztérium *tervfőosztálya* által engedélyezett rendszeres negyedévi és havi kérdőív kitöltésére kötelezi a helyi építőipari vállalatokat. Eltekintve attól, hogy a N. T. idevonatkozó határozatai a miniszter vagy első helyettese számára tartják fenn az engedélyezés jogát, a Központi Statisztikai Hivatal kötelező megkérdését is mellőzték. Ennek szükségességét pedig mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a kérdőívet utasítás nélkül bocsátották ki, így az abban szereplő fogalmak egységes és az elsődleges statisztika rendszerébe illeszkedő értelmezése nincs biztosítva. Az egységesség és fegyelem megbontására vezetnek az olyan intézkedések is, mint az Építésügyi Minisztérium által az építőipari trösztökhöz kiadott körlevél, melyben a Központi Statisztikai Hivatal megkérdése nélkül az elsődleges adat-szolgáltatás rendszerébe tartozó kérdőív és azt kiegészítő szöveges jelentés határidejét meghosszabbította.

„Minél gyengébb lábon áll a terv és statisztikai fegyelem, a bizonylatok egységes meghatározások és utasítások rendszere, annál nagyobb a tendenciózus adatok, az eredmények szépítésének, a hibák eltitkolásának veszélye.“⁴ Fokozottan érvényes e megállapítás a rohamosan fejlődő építőipar vonatkozásában, ahol az állandóan változó munkahelyek

⁴ Pékler György: A statisztika szervezete a Szovjetunióban. — Statisztikai Szemle, 1951. 10. sz., 866. old.

az adminisztráció szervezését egyébként is nagy nehézségek elé állítják. Csak tervszerűen végrehajtott állandó és alapos helyszíni ellenőrzések biztosíthatják az utasítások betartását és egységes értelmezését, az adatszolgáltatás fegyelmének megszilárdulását.

Az Építésügyi Minisztérium statisztikai osztálya azonban sem saját, sem a főosztályok statisztikai csoportjainak ellenőrzési tervét nem készítette el, a főosztályok statisztikusai sokszor hónapokon keresztül nem szállnak ki vállalatokhoz. A fegyelmem biztosítása nem csúcsosodhat ki íróasztalok mellől kiszabott büntetésekben, melyek legjobb esetben csak a határidők betartását biztosítják, hanem döntő súllyal kell kiterjednie az adatok megbízhatóságának fokozására. A rendszeres tervszerű ellenőrzés elengedhetetlen feltétel nemcsak az adatok megtévesztő hiányosságainak feltárásánál, hanem a megbízhatósággal szorosan kapcsolódó egyértelműség biztosításánál is.

*

Mint az e'mondottakból kitűnik, a Központi Statisztikai Hivatal — melynek alapvető feladata a Párt és Kormány tájékoztatása a népgazdaságban elért eredményekről — mai decentralizált rendszerünkben ki van téve annak a veszélynek, hogy a minisztériumok egyoldalú, helyi érdekektől befolyásolt jelentései alapján nem tudja a tárgyilagosságot feltétlenül biztosítani. Ez a rendszer nem biztosítja az operatív szervek statisztikai munkájának állandó és átfogó ellenőrzését sem, nem küszöböli ki a minisztériumok munkájából azt a törekvést sem, hogy saját területükről a Kormánynak adott jelentései „bizonyos szépítés, takarítás irányába hassanak“, de nem biztosítja az adatok feltétlen megbízhatóságát sem. A jelenlegi helyzet fokozottan húzza alá a jövő — bevezetőnkben már említett — feladatait: fokozni az ellenőrzést a minisztériumok statisztikai rendszere felé, kialakítani a Szovjetunióban jól bevált párhuzamosságot az állami és hatósági statisztika között, ezzel a hatósági statisztika operatív jellegét, az állami statisztika tárgyilagosságát és ellenőrző szerepét valósítva meg.